

ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนา
เป็นศาสนาประจำชาติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*

STUDENTS' OPINIONS ON BUDDHISM COMMANDMENT AS THE NATIONAL
RELIGION IN THE CONSTITUTION OF THE KINGDOM OF THAILAND

ปิยพรวดี ทองดี

Piyaponwadee Thongdee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University RoiEt Buddhist College, Thailand.

E-mail: 6341702011@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักสารานีธรรม 6 และความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี คือ การใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณและระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีการศึกษา 2564 จำนวน 301 คน และ 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยใช้สูตรของ Taro Yamane ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 172 คน และระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 คน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 3 คน และนักวิชาการด้านนิติศาสตร์ จำนวน 3 คน

ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์หลักสารานีธรรม 6 กับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับค่อนข้างน้อย ($R=.027^{**}$) ระดับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยภาพรวมอยู่ใน

* Received: 18 December 2023; Revised: 28 December 2023; Accepted: 29 December 2023

ระดับมาก ($\bar{X} = 4.06$) แนวทางในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประเทศไทยจะต้องตัดสินใจกระทำการต่อศาสนาอื่น ๆ โดยการที่ประเทศไทยควรเคารพเสรีภาพทางศาสนา และไม่อาจเข้าไปจำกัดการแสดงออกเรื่องจิตใจของมนุษย์โดยสภาพได้

คำสำคัญ: หลักสารานีธรรม 6, ความคิดเห็น, รัฐธรรมนูญ

Abstract

The purposes of this study were 1.To study the opinion of students about the enactment of Buddhism being the national religion through constitution of the kingdom Thailand. 2. To study the correlation between Saranee Dharma 6 principle and the opinion of students about the enactment of Buddhism being the national religion through constitution of the kingdom Thailand. 3. To analyze problems, obstacles, and suggestions in enacting Buddhism as the state religion in the Constitution of the Kingdom of Thailand. This study used Mixed Methods Research which were quantitative research methods which were 1) The population were Graduate Studies students at Roi et Rajabhat University, academic year 2021, 301 people. 2) The sample used Yamane's formula. The sample size was 172 people. And qualitative research methods which were 3 Buddhist scholars, 3 political scholars, and 3 jurisprudent scholars.

The results found that the correlation between Saranee Dharma 6 principle and the opinion of students about Buddhism commandment as the national religion in the Constitution of the Kingdom of Thailand, The overall was in quite slight positive correlation. ($R=.027^{**}$) The opinion level of students about Buddhism commandment as the national religion in the Constitution of the Kingdom of Thailand. The overall opinion level was in high rating scale ($\bar{X} = 4.06$). In addition, The processes of Buddhism commandment as the national religion in the Constitution of the Kingdom of Thailand will affect to Other Religious Experiences. The religious liberty of other religious must not against the civic duty due to personal ties according to the traditional in the present. The liberty should not be restricted by provisions and education organizing of the

Buddhist temple should be inherited through the tradition in Thai society. Thai state should respect religious liberties and not be able to restrict human soul expression.

Keywords: Saranee Dharma 6 principle, Opinion, Constitution

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยทั้งกลุ่มผู้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ มีความสนใจเรื่องการมีศาสนาประจำชาติเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่การเกิดรัฐประหารเมื่อ 9 กันยายน 2549 คณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ ประกาศให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แทนรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ส่งผลให้พระสงฆ์และชาวพุทธกลุ่มหนึ่งได้เรียกร้องและบีบบังคับในเชิงจิตวิทยา ชักจูงโน้มน้าวให้บัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไว้ในรัฐธรรมนูญ ให้เป็นไปตามข้อเท็จจริงด้านประวัติศาสตร์ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ก่อให้เกิดการถกเถียงในประเด็นดังกล่าวเป็นวงกว้าง แม้แต่ในหมู่ชาวพุทธเองก็ปรากฏกลุ่มที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ส่วนคนไทยที่นับถือศาสนาอื่นก็เกรงว่าจะถูกสิทธิเสรีภาพในการปฏิบัติตามหลักศาสนกิจของตน จนวันหนึ่งเกรงกันว่าอาจเป็นสาเหตุของการแตกแยกระหว่างศาสนา (สมภารพรหมทา, 2549)

ข้อความตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2560 มาตรา 7 บัญญัติว่า “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก” และมาตรา 67 บัญญัติว่า “รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกัน มิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย” ปัญหาที่ปรากฏในข้อความดังกล่าว จึงได้มีผู้ขยายความที่แตกต่างจากวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ตามที่บทบัญญัติได้กำหนดไว้เป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดปัญหาการถกเถียงในประเด็นนี้เป็นวงกว้างและดุเดือดขึ้นตามลำดับ ในประเด็นของการเรียกร้องให้มีศาสนาประจำชาติไทย และการมีซึ่งสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา ตามมาตรา 31 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน แต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทย ไม่เป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของรัฐ และไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือ

ศีลธรรมอันดีของประชาชน” (ราชกิจจานุเบกษา, 2560) ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการพิจารณาว่า ประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ประเทศไทยเหมาะสมหรือสมควรกับการบัญญัติให้มีศาสนาประจำชาติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือไม่อย่างไร

อันเนื่องมาจากประเทศไทยมิได้ใช้แนวคิดการแยกศาสนาออกจากการเมืองการปกครองอย่างเด็ดขาดเหมือนอย่างประเทศตะวันตก แต่ใช้หลักคิดอย่างวิถีพุทธเป็นกุศโลบายในทางนโยบาย ในการบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอย่างถูกต้องเหมาะสม คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในปี พุทธศักราช 2560 จึงมิได้บัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ โดยให้เหตุผลสำคัญโดยสรุป 2 ประการ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2564) คือ ประการแรกในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ไม่บังคับให้ทุกคนต้องใช้วัฒนธรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน แต่ให้สิทธิเสรีภาพของบุคคลที่จะเลือกใช้วัฒนธรรม ตามความเชื่อที่ทุกคนอยู่อย่างเสมอภาคกัน โดยไม่มีใครถือสิทธิ์เหนือกว่าใคร ประการที่สอง ข้อพิจารณาด้านศาสนาพุทธตามคำสอนของพระพุทธองค์ การมีพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่คู่กับประเทศไทยนานแค่ไหนนั้น ปัจจัยสำคัญอยู่ที่การเข้าถึงและเข้าใจหลักศาสนาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและนำไปปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม การปฏิวัติรัฐประหารการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2557 ได้ส่งผลให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2550 ต้องถูกยกเลิกไป การร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่ ได้นำกระแสการเรียกร้องให้บัญญัติศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติกลับมาอีกครั้ง แต่การเรียกร้องครั้งนี้เป็นเพียงการเรียกร้องของชาวพุทธศาสนิกชนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่สังคมไทยยังมีคนศาสนาอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย การวิจัยฉบับนี้ จึงมุ่งศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาให้ทราบถึงเหตุและผลของการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบนพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาและเป็นศาสนิกชนที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักสาราณียธรรม 6 กับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” ได้ใช้ระเบียบวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) กล่าวคือ การใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีการศึกษา 2564 จำนวน 301 คน (กลุ่มงานทะเบียนนักศึกษา สำนักวิชาการและประมวลผล มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, 2564) และ 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยใช้สูตรของ Taro Yamane โดยใช้ระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 5% (Taro Yamane, 1973) ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 172 คน ผู้วิจัยศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเพื่อสร้างแบบสอบถามให้สอดคล้องกับนิยามเชิงปฏิบัติการโดยมีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ 5 คน ผลการตรวจสอบความเชื่อมั่น (reliability) ของเครื่องมือ (try out) จำนวน 30 ชุด ได้ค่าความเชื่อมั่น .899 จึงดำเนินการขอหนังสือนำติดต่oprะสานงานแจกแบบสอบถามและรับคืนมาตรวจสอบประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) การหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สันและหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบารค

2. ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 คน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 3 คน และนักวิชาการด้านนิติศาสตร์ จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เพื่อนำมาวิเคราะห์ จากนั้นจึงสังเคราะห์สร้างรูปแบบที่เหมาะสม

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.06$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านเมตตากายกรรม ด้านเมตตาวจีกรรม ด้านเมตตามโนกรรม ด้านสาธารณโภคिता ด้านศีลสามัญญตา ด้านทิวฐีสามัญญตา มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.50$) รองลงมาคือ ด้านประสพการณ์ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$) ถัดมาคือ ด้านการตัดสินใจ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.70$) ถัดมาคือ ด้านการแสดงออกทางด้านความรู้สึก อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.65$) ถัดมาคือ ด้านความเชื่อ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$) ถัดมาคือ ด้านความคิด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.45$) และด้านสภาพแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.42$) ตามลำดับ

2. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างหลักสารณียธรรม 6 กับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปัจจัยหลักสารณียธรรม 6 โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์ เชิงบวกในระดับค่อนข้างน้อย ($R=.027^{**}$)

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

3.1 ปัญหา และอุปสรรคในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ คือ ศาสนาอื่นอาจจะไม่ยอมรับและอาจถูกผู้คนในสังคมแบ่งแยกไม่เข้าพวก ความคิดเห็นของคนในชาติไม่ตรงกัน คนในสังคมยังคงขาดเสรีภาพทางความคิด ความแตกต่างทางด้านการให้คุณค่าทางศาสนา อาจทำให้ความคิดเห็นในการปฏิบัติงานไม่สอดคล้องกัน อาจเกิดปัญหาในการปฏิบัติงานได้ ผู้นำที่เป็นตัวแทนนำเสนอเป็นกฎหมาย ยังขาดการฝึกปฏิบัติธรรมเลย ไม่ให้ความสำคัญมากเท่าที่ควร คนนับถือพุทธที่ดีมีมาก แต่พวกมือถือสาปากถือศีลก็มีไม่น้อย การปฏิบัติศาสนกิจของผู้นับถือศาสนาอื่นอาจมีอุปสรรค การถูกปฏิบัติและการรับผลประโยชน์ในองค์กรอาจไม่เท่าเทียม มีความย้อนแย้งกับหลักคำสอนในการกระทำต่าง ๆ ตามสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ และ เป็นภัยต่อความมั่นคงต่อชาติ

3.2 ข้อเสนอแนะในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จากปัญหาและอุปสรรคข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลได้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ คือ การปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม ต้องมีความเมตตา มองโลกในแง่ดี การแสดงออกต้องให้อยู่ในจารีตประเพณี ภายใต้อิทธิพลของศีลธรรมและเสมอภาพ ต้องอยู่ภายใต้ศีลที่รักษา และกฎหมายของบ้านเมือง เป็นผลดีกับการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เสรีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดของไทย เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ศาสนาพุทธหรือศาสนาใดก็ตาม ไม่จำเป็นต้องถูกบัญญัติเป็นศาสนาหลักประจำชาติ ความเชื่อมากมายเกินไป ควรคิดวิเคราะห์แยกแยะ ทุกอย่างบนโลกล้วนมีแต่ผลประโยชน์ ศาสนาพุทธควรให้เสรีภาพมากที่สุด ควรคำนึงถึงความเสียหายและประโยชน์ของส่วนรวม ในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รัฐไทยจำเป็นต้องมีความเมตตาต่อศาสนาอื่น สิทธิพื้นฐาน การนับถือศาสนาล้วนเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละบุคคล ต้องยึดหลักของความจริงของมนุษย์ สถานการณ์ในสังคมยังน่าเป็นห่วง ควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะเป็นปัญหาของมนุษยชาติ ควรสร้างเครือข่ายองค์กรทางพุทธ ไม่ช่วงชิงของส่วนรวมมาเป็นของตน ถ้าการบัญญัตินำมาซึ่งความแตกแยก ก็ควรเว้นไว้ก่อน

3.3 ผลการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตามหลักสารานุกรม 6

1. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสารานุกรม 6 ด้านเมตตากายกรรม

1) รัฐธรรมนูญฉบับปี 2560 ค่อนข้างจะเปิดกว้างให้อิสระและเสรีภาพในการนับถือศาสนาพอสมควร (อรุณี สันธิติวิชัย, 2565)

2) อิสลามจะมีเรื่องการประกอบพิธีฮัจญ์ ศาสนาพุทธก็ยังมีวันสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นวันหยุดตามปฏิทิน (วันชาติ ชาญวิจิตร, 2565)

3) เราเป็นประเทศที่ค่อนข้างกว้าง มีหลายเชื้อชาติ ชาติพันธุ์หลากหลาย (พิมลศักดิ์ นิลผาย, 2565)

4) การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาไม่ได้ตายตัว ไม่ได้ผสมรวมกัน คำสอนพระพุทธเจ้าจะมีอันเดียวคือพระไตรปิฎกแค่นั้น (วันชาติ ชาญวิจิตร, 2565)

5) คำว่า ศาสนาประจำชาติ เมื่อนานไปอาจจะหมายถึง การที่รัฐบังคับให้ทุกคนเชื่อว่าเป็นพุทธ แต่ก็ยังหลงเหลือคนที่นับถือศาสนาอื่นในประเทศอยู่ด้วย ซึ่งเขาจะทำยังไงต่อไปนั่นคือคำถามที่น่าสนใจและน่าติดตาม (ณรุจน์ วศินปิยมงคล, 2565)

6) คนนับถือศาสนาพุทธบางส่วน ยังไงก็ต้องมีการต่อต้านและอาจเห็นด้วยว่าไม่ควรจะเป็นศาสนาเดียว ควรจะเป็นศาสนาหลายศาสนา สิทธิหน้าที่พลเมืองตามรัฐธรรมนูญที่เข้าใจง่าย ก็คือ ให้รัฐสนับสนุนส่งเสริม แต่ไม่เชิงว่าบังคับให้เป็นศาสนาหลักคือศาสนาหนึ่งเดียวที่ประชาชนทุกคนของประเทศต้องนับถือ (ตรีเนตร สาระพงษ์, 2565)

2. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตาวจีกรรม

1) ตั้งแต่เกิดมาแรกเริ่มสัมผัสตาดูโลก หากพ่อแม่เป็นพุทธในเอกสาร เกี่ยวกับตัวทารกก็ระบุชัดเจนว่าจะต้องเป็นพุทธ โดยที่ไม่มีโอกาสจะให้เลือกด้วยซ้ำ หากอ้างถึงหลักสิทธิเสรีภาพในระดับสากลแล้ว เมื่อบุคคลบรรลุนิติภาวะหรือสามารถตัดสินใจได้เองแล้ว ก็สามารถตัดสินใจเลือกนับถือศาสนาได้เองโดยปราศจากการขัดขวางจากทุกด้าน (ชยธร ไชยวิเศษ, 2565)

2) ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้นำประเทศด้วย เช่น หากผู้นำประเทศตัดสินใจทำอะไรสักอย่างในอนาคต ก็ย่อมเกิดผลกระทบอย่างแน่นอน องค์กรที่ชัดเจนเหมือนที่พบในบางองค์กรทางศาสนาสามารถสนับสนุนได้ว่า ถ้าเกิดว่ารัฐไทยสนับสนุนให้บรรจุจริง ๆ ถ้าผูกขาดโดยพุทธเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว การเผยแผ่ศาสนาของศาสนาอื่นจะไม่เปิดกว้าง สิ่งเหล่านี้ประสบการณ์ดี ๆ ถูกจำกัดแน่นอน (ธรรมรัตน์ สินธุเดช, 2565)

3) ธรรมชาติสร้างให้เรามีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว สีผม ภาษา ฉะนั้นการจะมายึดติดแค่สิ่งเดียวเป็นสิ่งที่เราคิดเอาเองว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด อาจจะถูกต้องสำหรับตัวเรา แต่สำหรับคนอื่นเขาอาจจะไม่ถูกต้อง และความยุติธรรมใช้ไม่ได้ด้วยซ้ำ มันจึงไม่เป็นสิ่งที่สิ่งดีงาม (เกศินี ศรีวงศ์ษา, 2565)

3. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสาราณียธรรม 6 ด้านเมตตามโนกรรม

1) ถ้ารัฐไทยบังคับได้ก็สั่งบังคับไป แต่ไม่ควรเป็นภัยต่อศาสนาอื่น และจุดสำคัญคือในประเทศไทยเองอย่าลืมนับถือผีอยู่ เพราะคนในประเทศต่างคนต่างคิดต่างความเชื่อ (ชยธร ไชยวิเศษ, 2565)

2) การบวชเรียนเป็นมหาเปรียญ เป็นศึกษาเกี่ยวกับการแปลภาษาในอดีตกาล เรียนรู้ว่ากว่าจะมาเป็นศาสนา กว่าจะบัญญัติกฎข้อแต่ละอย่าง มันต้องผ่านกระบวนการวิธีการเกิดขึ้นของศาสนา

พุทธนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ต้องการให้บูชาสิ่งของหรือรูปปั้น ตามหลักศาสนาคือการนับถือคำสอนของพระพุทธเจ้า และท่านต้องการให้เชื่อมั่นในพระองค์และตัวของผู้ที่นับถือในตัวท่านเอง การมีรูปปั้นนั้นเกิดจากความกลัว เราเชื่อว่าการบูชาความกลัวคือสิ่งที่จะมาลบล้างความกลัว แล้วจะทำให้เราปลอดภัยจากความกลัวตรงนั้น เพราะเรื่องความรู้สึกความเชื่อมั่นเกิดขึ้นจากความรู้สึกภายในจิตใจของแต่ละบุคคล (พิมลศักดิ์ นิลผาย, 2565)

4. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสาราณียธรรม 6 ด้านสาธารณโภคิตา

1) ทางศาสนามันต้องเป็นไปในรูปแบบนั้นรูปแบบนี้ โดยมันเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมอยู่แล้ว และมีการบัญญัติศาสนาขึ้นมา “พระสงฆ์” ก็อาจกลายเป็นอาชีพหนึ่งไปเลยก็ได้ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่ออย่างหนัก (ณรุจน์ วศินปิยมงคล, 2565)

2) สิ่งเหล่านี้มันอาจจะไปบ่งเกิดแห่งการทำลายศาสนาพุทธและศาสนาอื่นในประเทศอีกด้วย บางทีมันส่งผลกระทบต่อเรื่องอดีตขึ้นมา โดยที่ที่เราไม่ได้รับรู้อะไรเลยด้วยซ้ำ (ตรีเนตร สารพะพงษ์, 2565)

3) หากศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติจริง ๆ จะมีการผูกขาดเกิดขึ้นแน่นอน แต่ในปัจจุบันยังไม่เป็นศาสนาประจำชาติ ก็ยังถูกบรรจุลงในแบบเรียนแบบสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานรายวิชาพุทธศาสนาอยู่ด้วย ซึ่งเราต้องมองอีกในทางในสังคมนี้มีทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ฯลฯ กลุ่มนี้จะมีคนนับถือเป็นจำนวนมากเช่นกัน แต่ก็ได้ไม่มากเท่าพุทธ แต่เขาก็ยังไม่เอามาเจาะลึกในบทเรียน ถือว่าเป็นวิชาเฉพาะ ยังเป็นแค่รายละเอียดคร่าว ๆ ในหมวดหนึ่งในรายวิชาสังคมศึกษา หากต่อไปมีศาสนาประจำชาติ ความเหลื่อมล้ำก็มากกว่านี้ การจำกัดอะไรต่าง ๆ ก็จะมีมากกว่านี้จริง ๆ (พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย, 2565)

5. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสาราณียธรรม 6 ด้านศีลสามัญญตา

1) หากในด้านกฎหมายหรือข้อบังคับอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการบัญญัติศาสนาจะส่งผลกระทบต่อถึงการปฏิบัติต่อศาสนาอื่น ๆ แน่แน่นอน โดยรวมคือไม่เห็นด้วย เนื่องจากจุดมุ่งหมายของทั้งสองอย่างนี้แตกต่างกัน (ชยธร ไชยวิเศษ, 2565)

2) หากมีคนทำกระทำผิดกฎหมาย แล้วรัฐไทยนำ 2 สิ่งนี้มาตัดสินร่วมกันระหว่างหลักศาสนากับกระบวนการยุติธรรม ก็จะเกิดความขัดแย้งกัน จากมุมมองที่ต่างกันนั้น จะก่อให้เกิดการแตกแยก เช่น ผู้ตัดสินบางคนเห็นด้วยกับหลักธรรมคำสอนศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฯลฯ และบางคน

ยึดหลักกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมา ซึ่งไม่อาจตัดสินไปทิศทางเดียวกันได้ จึงสมควรแยกไปเลยสำหรับการปกครองส่วนหนึ่ง ศาสนาก็อีกส่วนหนึ่ง (ตรีเนตร สาระพงษ์, 2565)

3) หากเอามาปนเปกันไปก็เกิดเหตุการณ์สรุปว่า ถ้าใครเถียงชนะคนนั้นก็ได้อำนาจอีก ซึ่งมันก็ไม่ยุติธรรมหรือไม่ก็ให้การตัดสินอยู่คนละฝั่ง (วันชาติ ชาญวิจิตร, 2565)

4) หากพระสงฆ์ทำผิดหลักธรรมทางศาสนา ก็ให้คณะปกครองสงฆ์พิจารณาตัดสิน แต่หากบุคคลธรรมดากระทำผิดต่อหลักกฎหมายบ้านเมือง ก็ให้กระบวนการหน่วยงานยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการ (อรุณี สันฐิติวณิชย์, 2565)

5) คำสอนทางศาสนาพุทธบางที่มันอาจจะผิดเพี้ยนมาแต่เดิมแล้วด้วยซ้ำ จากการสังคายนาหลายรอบ มีนิกาย มีลัทธิความเชื่อต่างกันไป ถึงจะเป็นพุทธก็ตาม (ธรรมรัตน์ สินธูเดช, 2565)

6) การเรียกร้องที่ขาดหลักสิทธิมนุษยชน ควรมองมุมมองใหม่ ๆ ที่ไม่ได้ยึดถือแบบเดิม สมัยนี้เขาไม่ยึดติดความเชื่อเดิม ๆ กัน เรื่องความเชื่อเป็นเรื่องที่เกิดจากส่วนตัว เชื่อว่ามันเกิดจากประสบการณ์และการได้สัมผัสของแต่ละบุคคล (เกศินี ศรีวงศ์ษา, 2565)

7) เราอาจจะเคยเจอประสบการณ์ที่มันไม่ดีต่อจิตใจร้ายแรง แต่เราไปขอกับต้นไม้อะไรสักต้นนั้นจะกลายเป็นดี ซึ่งมันอาจจะเป็นการกระทำของเรา แต่เรายังคิดว่าต้นไม้อะไรสักต้นนั้นจะช่วย เราก็จะเชื่อลัทธิบูชาต้นไม้หรือธรรมชาติ ซึ่งมันเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะอย่าลืมว่าการเกิดขึ้นของศาสนาหรือลัทธิความเชื่อต่าง ๆ เกิดมาจากความกลัวของมนุษย์ (ชยธร ไชยวิเศษ, 2565)

6. สรุปผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์หลักสารานุกรม 6 ด้านที่รัฐวิสามัญญตา

1) ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาในประเทศไทย ก็มีศาสนาอื่นเข้ามาเผยแพร่อยู่ก่อนแล้ว และศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันก็ยังมีผลกระทบ เช่น ศาสนาอื่นพยายามต่อต้านศาสนาอิสลาม ต่างพยายามบุกรุกพื้นที่สภาพจิตใจ (ณรุจน์ วศินปิยมงคล, 2565)

2) การที่จะมีมติเห็นชอบร่วมกันระหว่างรัฐไทยและมหาเถรสมาคมที่จะบัญญัติพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ เพราะศาสนาพุทธอยู่กับเรานานแสนนานแล้ว มีความน่าเชื่อถือสูง คำสั่งสอนก็อยู่ในพระไตรปิฎกที่ได้ร่ำเรียนมา อาจจะมีผิดเพี้ยนบ้างเล็กน้อย แม้เกิดการแตกแขนงขยายความตามหลักธรรมคำสอนไปก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นพุทธเช่นเดิม (อรุณี สันฐิติวณิชย์, 2565)

3) อยากฝากกำลังให้กลุ่มผู้ที่ผลักดันหรือว่าเรียกร้องว่า อย่าไปยึดติดเยอะ ศาสนาพุทธอยู่ คู่คนไทยมานานและเป็นสิ่งที่ตั้งงามด้วยแล้ว ชาวซึ่งในระสพระธรรมก็เพียงพอแล้ว อยากให้เปิดกว้างทาง

ความเชื่อ และอย่ายึดติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะบางสิ่งบางอย่างที่เราคิดมันดีกับเราก็จริง แต่อย่าลืมความยุติธรรมต่อคนอื่น ต้องถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นหลักของสากล ฉะนั้นแล้ว เราจะเชื่อได้อย่างไรว่าการบัญญัติสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ควรทำ (ตรีเนตร สาระพงษ์, 2565)

อธิป्राยผล

หลักสารานุกรมธรรม 6 กับระดับความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า ด้านเมตตาทกกายกรรม ด้านเมตตาวาจกรรม ด้านเมตตามโนกรรม ด้านสาธารณโภคิตา ด้านศีลสามัญญตา ด้านทิวฐิสามัญญตา อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน และด้านประสบการณ์ ด้านการตัดสินใจ ด้านการแสดงออกทางด้านความรู้สึก ด้านความเชื่อ ด้านความคิด และด้านสภาพแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อรัฐไทยบัญญัติพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ความคิดเห็นของนักศึกษาเห็นว่า รัฐไทยพึงคุ้มครองศาสนาพุทธเถรวาท และเปิดโอกาสให้ศาสนาอื่นปฏิบัติตามความเชื่อที่ไม่ขัดต่อเหตุผลของรัฐ และรัฐไทยต้องปฏิบัติต่อศาสนาอื่นอย่างเท่าเทียมและต้อง คำนึงถึงปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 ที่ให้มนุษย์ทุกคนพึงมีสิทธิเสรีภาพกับการนับถือศาสนา อนึ่ง รัฐไทยควรเคารพเสรีภาพทางศาสนา และไม่อาจเข้าไปจำกัดการแสดงออกเรื่องจิตใจของมนุษย์โดยสภาพได้ และการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาอื่นนอกเหนือจากศาสนาพุทธ ถือว่าไม่เป็นการขัดต่อเสรีภาพในการกระทำการ อย่างไรก็ตาม รัฐไทยมิได้อยู่ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่พระสงฆ์เท่านั้นคือผู้นำจิตใจด้านจิตวิญญาณ และรัฐไทยจำเป็นต้องเป็นกลางทางศาสนา อันเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนาเป็นความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ภายในจิตใจมนุษย์ ทั้งนี้ พระพุทธศาสนาพึงเข้าไปมีบทบาทกับภาครัฐเสมอ อันเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชและคณะสงฆ์ พึงถูกจัดตั้งโดยรัฐไทย และพระสงฆ์พึงได้รับค่าตอบแทนเป็นนิตยภัตเผยแพร่ศาสนา ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพจึงไม่ควรอยู่ภายใต้ข้อจำกัดข้อบทบัญญัติ และการจัดการศึกษารูปแบบวัดควรจะสืบทอดต่อไป โดยอาศัยจารีตประเพณีในสังคมไทย และเสรีภาพในการนับถือศาสนาอื่น ๆ ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์กับหน้าที่พลเมือง อันเนื่องมาจากความผูกพันส่วนตัวตามประเพณี ยังคงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งรัฐควรจัดตั้งหน่วยงานทางราชการ เพื่อควบคุมดูแลให้แก่พระสงฆ์ โดยที่รัฐไทยจะไม่แยกพุทธจักรออกจากการปกครองและความเข้มแข็งของชาติ ต้องมีอำนาจเด็ดขาดเหนือศาสนจักร โดยที่เสรีภาพทางศาสนาเป็นเสรีภาพปัจเจก

บุคคล อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยจำเป็นต้องแยกศาสนาออกจากการเมือง และองค์กรศาสนาหรือกลุ่มศาสนา พึงได้รับการดูแลจากรัฐ อีกทั้งต้องพึงพิจารณาการศึกษาในรูปแบบปรียัติธรรม และรัฐไทยพึงพิจารณาการพัฒนาจิตใจจากคำสอนทางศาสนาพุทธเป็นสำคัญ อนึ่ง รัฐไทยพึงเอื้อผลประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์ไทย และการศึกษาในรูปแบบปรียัติธรรม จะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อเสรีภาพของศาสนาอื่น ทั้งนี้ ถึงแม้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประเทศไทย ความเชื่อทางศาสนาพุทธเป็นเจตจำนงตามวิถีทางถือว่าเป็นการ อนุรักษ์นิยม เนื่องจากการสร้างศาสนทายาทแก่ฝ่ายพุทธจักร ถือเป็นประโยชน์ต่อเสรีภาพทางศาสนา แต่ตมมนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในทางความคิดและมโนธรรม ถึงกระนั้น พระมหากษัตริย์และผู้สืบสันตติ วงศ์ทรงเป็นพุทธมามกะ และมหาเถรสมาคมพึงมีอำนาจตามกฎหมายของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของศุภณัฐ บัวกลาง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเป็นกลางของรัฐกับเสรีภาพในทางศาสนาและ ความเชื่อ” (ศุภณัฐ บัวกลาง, 2559) และสอดคล้องกับผลการวิจัยของอาทร เจริญคัมภีร์ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “เสรีภาพทางศาสนากับการใช้อำนาจรัฐในการจัดการการศึกษาพระปรียัติธรรมแผนกบาลี” (อาทร เจริญคัมภีร์, 2559) พร้อมทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของอัมรินทร์ สุขสมัย ได้ศึกษาวิจัย เกี่ยวกับ “การศึกษาอิทธิพลและคุณค่าของความเชื่อเรื่องกาลาที่มีต่อสังคมชาวพุทธไทย” (อัมรินทร์ สุข สมัย, 2554) และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระธวัชชัย ญาณธโร (ศิริสุขชัยวุฒิ) (2554) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีเกี่ยวกับการเกิดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย” (พระ ธวัชชัย ญาณธโร (ศิริสุขชัยวุฒิ), 2554)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย การบัญญัติฯ จะส่งผลกระทบต่อประสบการณ์ที่ตีงามทางด้านศาสนาอื่น โดยการที่เสรีภาพในการนับถือ ศาสนาอื่น ๆ ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์กับหน้าที่พลเมืองอันเนื่องมาจากความผูกพันส่วนตัวตามประเพณียังคง ปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน เสรีภาพไม่ควรอยู่ภายใต้ข้อจำกัด ข้อบทบัญญัติและการจัดการศึกษา รูปแบบวัด ควรจะสืบทอดต่อไปโดยอาศัยจารีตประเพณีในสังคมไทย ทั้งนี้ รัฐไทยจะต้องตัดสินใจกระทำ การต่อศาสนาอื่น ๆ โดยการที่รัฐไทยควรเคารพเสรีภาพทางศาสนาและไม่อาจเข้าไปจำกัดการแสดงออก เรื่องจิตใจของมนุษย์โดยสภาพได้

ข้อเสนอแนะ

- 1) ส่งเสริมให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไปให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาประจำชาติ และขั้นตอนการบัญญัติข้อบังคับหรือกฎหมายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอย่างถ่องแท้และทั่วถึง
- 2) ส่งเสริมให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนตระหนักถึงเสรีภาพทางศาสนากับการใช้อำนาจอธิปไตย และเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมอันพึงจะนำไปสู่หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกันในสังคม
- 3) การนำหลักสารานุกรมธรรม 6 ใช้ในเรื่องการแสดงออกหรือการแสดงความคิดเห็น ให้พึงระลึกถึงกัน ให้ความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน สามัคคีพร้อมเพรียงกัน และตระหนักถึงความเสมอภาคกันทางความคิดและการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อความปรารถนาดีต่อกัน

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มงานทะเบียนนักศึกษา สำนักวิชาการและประมวลผล มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. (2564). ข้อมูลจากแบบรายงานจำนวนนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีการศึกษา 2564. (อัดสำเนา). เกศินี ศรีวงศ์ษา. (19 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน. (2559). *สรุปร่างรัฐธรรมนูญ: กรธ. ไม่เขียน "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ" แต่สั่งรัฐสนับสนุนเฉพาะพุทธเถรวาท*. เรียกใช้เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2564 จาก <http://ilaw.or.th/node/4080>.
- ชยธร ไชยวิเศษ. (20 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- ณรุจน์ วศินปิยมงคล. (20 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- ตรีเนตร สารพะงษ์. (20 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- ธรรมรัตน์ สิ้นธุเดช. (20 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)

- พระธวัชชัย ญาณธโร (ศิริสุขชัยวุฒิ). (2554). ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีเกี่ยวกับการเกิดในคัมภีร์
พระพุทธานุชาตนาเถรวาทกับสังคมไทย. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิมลศักดิ์ นิลผาย. (20 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา
ประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย. (19 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา
ประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่
40 ก (6 เมษายน 2560).
- วันชาติ ชาญวิจิตร. (19 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา
ประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- ศุภณัฐ บัวกลาง. (2559). *ความเป็นกลางของรัฐกับเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อ*. ใน
วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมภาร พรหมทา. (2549). *ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.
- อรุณี สันติวิฑูณชัย. (19 มกราคม 2565). *ความคิดเห็นที่มีต่อการบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา
ประจำชาติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. (นางสาวปิยพรวดี ทองดี, ผู้สัมภาษณ์)
- อัมรินทร์ สุขสมัย. (2554). *การศึกษาอิทธิพลและคุณค่าของความเชื่อเรื่องคาถาที่มีต่อสังคมชาวพุทธ
ไทย*. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อาทร เจริญคัมภีร์. (2559). *เสรีภาพทางศาสนากับการใช้อำนาจรัฐในการจัดการการศึกษาพระปริยัติ
ธรรมแผนกบาลี*. ใน *วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์*. จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- Taro Yamane. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. (3rdEd). New York : Harper
and RowPublications.